

Drie perspectieven op de illegale vogelhandel in Nederland

van Uhm, D.P.; Spapens, Antonius

Published in:
Tijdschrift voor Criminologie

DOI:
[10.5553/TvC/0165182X2018060002008](https://doi.org/10.5553/TvC/0165182X2018060002008)

Publication date:
2018

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):
van Uhm, D. P., & Spapens, A. (2018). Drie perspectieven op de illegale vogelhandel in Nederland. *Tijdschrift voor Criminologie*, 60(2), 231-245. <https://doi.org/10.5553/TvC/0165182X2018060002008>

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright, please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Drie perspectieven op de illegale vogelhandel in Nederland

Daan van Uhm & Toine Spapens

Nederland wordt beschouwd als een belangrijk kruispunt voor de illegale handel in bedreigde vogels die worden beschermd op grond van het CITES-verdrag. In dit artikel hebben de auteurs vijf substantiële strafrechtelijke onderzoeken vanuit drie criminologische perspectieven geanalyseerd. Ten eerste blijkt vanuit een economisch perspectief dat de logistiek varieert van relatief eenvoudig tot zeer complex, maar dat altijd diepgaande kennis van de dieren en regelgeving noodzakelijk is: om de vogels in leven te houden, te kunnen verkopen en om ze naar Nederland te kunnen smokkelen. Vanuit een netwerkperspectief wordt duidelijk dat degenen die betrokken zijn bij de illegale handel – de leveranciers, handelaren en klanten – deel uitmaken van een gesloten en stabiele groep van kenners. Ten slotte concluderen de auteurs vanuit een groen criminologisch perspectief dat de schadelijkheid van de illegale handel maar beperkt tot uitdrukking komt in rechterlijke uitspraken.

Inleiding

De illegale handel in *wildlife* is een vorm van criminaliteit die nationaal en internationaal steeds meer op de agenda is gekomen als een van de belangrijkste vormen van milieucriminaliteit. Naar schatting gaat jaarlijks 10-20 miljard dollar om in deze misdaadvorm en daarmee is het een van de lucratievere vormen van criminaliteit geworden (Broad e.a., 2003; Barber-Meyer, 2010).

Hoewel lange tijd werd aangenomen dat vooral toeristen en opportunisten achter de handel zaten, is meer recent duidelijk geworden dat criminele organisaties er eveneens een rol in spelen (Europol, 2013; Van Uhm, 2012a, 2016a). Zo zouden zij van de drugshandel overstappen op de illegale handel in *wildlife* wegens de lage opsporingsprioriteit en pakkans en hoge prijzen op de zwarte markt (Europol, 2012; Van Uhm, 2016a). De handel in *wildlife* wordt ook in verband gebracht met terroristische organisaties, waardoor ook veiligheidsdiensten betrokken zijn geraakt bij de aanpak (Lawson & Vines, 2014). De illegale handel bedreigt niet alleen beschermde flora en fauna met uitsterven, maar heeft ook sociale, politieke, economische en ecologische implicaties (Karesh e.a., 2007; Duffy, 2010; UNODC, 2016). De EU heeft, mede naar aanleiding van deze ontwikkelingen, een actieplan opgesteld (Europese Commissie, 2016), maar ook het Nederlandse ministerie van Economische Zaken organiseerde in maart 2016 een internationale conferentie om de bestrijding van *wildlife*-criminaliteit op de kaart te zetten. Signalen dat ons land een belangrijke rol speelt bij zowel de legale als de illegale handel in *wildlife* zijn er al sinds de jaren negentig (Interpol, 1996; Holden, 1998; KLPD, 2005; Van Uhm, 2012b). Staatssecretaris Van Dam liet in maart 2016 in antwoord op Kamervragen weten dat Nederland en Europa nog steeds belangrijke

afnemers van wildlife-producten zijn.¹ Een recente studie in opdracht van het Europees Parlement kwam tot vergelijkbare bevindingen (IES, 2016). Volgens Europese cijfers worden in Nederland, na Duitsland, de meeste zendingen met illegale dieren en dierproducten in beslag genomen (Van Uhm, 2016a). Onlangs werd een criminele organisatie veroordeeld voor grootschalige internationale illegale handel in wildlife (hierna beschreven als casus B), terwijl dat voorbeeld slechts het topje van de ijsberg zou betreffen (Van Uhm, 2012b). Ook in de media verschijnen regelmatig alarmerende berichten (Nieuwsuur, 2016; Van den Heuvel, 2016).

In relatie tot Nederland gaat het bij wildlife opmerkelijk vaak om de illegale handel in vogels (zie bijvoorbeeld KLPD, 2005, 2012). Van de inbeslagnemingen van vogels in Nederland in de periode 2009-2013 was 65 procent gerelateerd aan papegaaiachtigen (*Psittaciformes*), en dan vooral ara's en parkieten uit Zuid-Amerika, en 23 procent aan valkachtigen (*Falconiformes*), voornamelijk valken, buizerds en haviken, die met name afkomstig waren uit het Midden-Oosten. Traditioneel zijn in Europa Spanje, Portugal, Tsjechië, Slowakije en Polen belangrijke transitlanden voor illegale Nederlandse vogelimporten (Van Kreveld, 2007), terwijl Suriname en Indonesië een belangrijke rol spelen als herkomstlanden (Van Uhm, 2012b). Nederlanders die wonen in landen als Suriname, Brazilië, Indonesië en Nicaragua organiseren daar de illegale vogelhandel, terwijl ze voor de afzet nog steeds gebruik maken van hun Nederlandse infrastructuur (Interpol, 1996; KLPD, 2005; Van Uhm, 2016b). Ze gebruiken vaak hun legale handelsondernemingen om de illegale activiteiten af te schermen (Van Kreveld, 2007).

De rol van Nederland bij de handel in exotische vogels zou om te beginnen verklaard kunnen worden door de grote vraag naar vogels als huisdier: er worden 3,9 miljoen zang- en siervogels gehouden in ons land (HAS & UU, 2015). Nederland was in de afgelopen tien jaar, na Italië, Spanje en Portugal, de grootste Europese importeur van vogels die beschermd zijn op grond van de *Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Flora and Fauna* (CITES) (Van Uhm, 2013). Nederland is daarnaast ook een belangrijk distributieland (KLPD, 2005; Van Uhm, 2012b). De illegale handel zou vooral na 2006 zijn toegenomen, toen de striktere Europese Richtlijn 2005/94/EG in verband met de vogelpest in werking trad. Daardoor konden nauwelijks nog wilde vogels legaal ingevoerd worden (Cooney & Jepson, 2006). Het importverbod leidde, nadat de nog beschikbare 'voorraad' was uitgeput, tot gestage prijsstijging (Van Uhm, 2012a).

Om de verwevenheid van onder- en bovenwereld, de koppeling met organisaties en georganiseerde criminaliteit en de schade beter te begrijpen, analyseren we in deze bijdrage de actoren en de organisatie van de illegale handel in beschermde vogels in relatie tot Nederland. De concrete onderzoeksvragen komen in de volgende paragraaf aan de orde. We maken hoofdzakelijk gebruik van gegevens uit vijf (grootschalige) opsporingsonderzoeken. Navolgend schetsen we eerst het theoretisch kader. Daarna gaan we in op de uitvoering van het empirische onderzoek, beschrijven en analyseren we de bevindingen en eindigen met een conclusie.

1 *Aanhangsel Handelingen II* 2015/16, 2082.

Drie perspectieven op wildlife-criminaliteit

In dit artikel benaderen we illegale handel in beschermde vogels in Nederland vanuit drie criminologische invalshoeken: een economisch perspectief (criminele logistiek), het criminele-netwerkperspectief en een groen criminologisch perspectief. Vanuit deze drie perspectieven kan inzicht worden gegeven in de organisatie, de actoren en de schade van de illegale vogelhandel.

Het economisch perspectief en verwevenheid van onderwereld en bovenwereld

Vanaf de jaren zestig van de vorige eeuw is het gangbaar om over (georganiseerde) misdaad te denken in economische termen. De economische benadering richt zich enerzijds op markten en anderzijds op (criminele) bedrijfsprocessen. Op markten gaat het om het aanbieden van goederen of diensten die verboden zijn, of waarbij het evenwicht tussen vraag en aanbod, of het prijsevenwicht, om andere redenen verstoord is, bijvoorbeeld door regulering of fiscale maatregelen (Spapens, 2017). Een economisch perspectief wordt ook vaak gehanteerd bij het kijken naar organisatiecriminaliteit. In Nederland is de laatste jaren bovendien de term ‘ondermijnende’ misdaad gangbaar geworden, waarmee zowel naar georganiseerde misdaad als naar organisatiecriminaliteit wordt verwezen (Verhage & Spapens, 2016).

Vanuit economisch perspectief worden criminele activiteiten ook benaderd als ‘bedrijfsprocessen’. Deze worden stapsgewijs ontleed om inzicht te krijgen in hoe ze zijn georganiseerd, welke hulpmiddelen, kennis en vaardigheden ervoor nodig zijn en welke rollen de actoren moeten spelen (Spapens, 2011). Vervolgens kunnen daaraan interventies worden gekoppeld om de criminele (deel)processen te verstoren. Deze werkwijze wordt ook wel aangeduid als *crime script*-analyse, of een logistieke benadering van criminaliteit (Cornish, 1994; Sieber & Bögel, 1993). De methode kan ook worden toegepast op vormen van organisatiecriminaliteit, waarbij bijvoorbeeld kan worden aangegeven hoe een logistiek proces volgens de regels zou moeten verlopen en hoe criminelen deze omzeilen (Sahramäki e.a., 2017; Mehlbaum, dit nummer).

Markten voor wildlife, de organisatie van de criminele activiteiten en de rollen van de betrokken actoren, onder wie stropers, tussenpersonen, verwerkers, vervoerders, handelaren, marktverkopers en consumenten, zijn in de afgelopen jaren in uiteenlopende publicaties aan de orde gekomen (zie bijvoorbeeld Wyatt, 2013; Nurse, 2015). De betrokkenheid van georganiseerde criminaliteit werd bediscussieerd alsook de verwevenheid tussen onder- en bovenwereld (zie bijvoorbeeld Pires & Clarke, 2011; Van Uhm & Moreto, 2017; Van Uhm, 2016a, 2016c). De vraag die hierna vanuit economisch perspectief aan de orde komt, is hoe de actoren op de markt van de (internationale) illegale handel in beschermde vogels, en hun werkwijze, kunnen worden getypeerd en op welke wijze daarbij sprake is van vermenging tussen onder- en bovenwereld.

Het netwerkperspectief en sociale inbedding van criminaliteit

De sociale-netwerkbenadering is een tweede manier om naar complexe vormen van misdaad te kijken. Die vergen immers samenwerking en dus ‘criminele rela-

Daan van Uhm & Toine Spapens

ties' tussen personen met relevante kwaliteiten (Spapens, 2012). Het gaat niet alleen om 'kunnen', maar ook om 'kennen'. Actoren hoeven echter niet per se rationele keuzes te maken: naast kunnen en kennen is ook 'willen' van belang en daarbij spelen persoonlijke of culturele factoren een rol (Spapens, 2017). Criminele netwerken opereren niet in een sociaal vacuüm, maar maken deel uit van allerlei maatschappelijke en sociale verbanden (Van de Bunt e.a., 2014). Uit studies naar Chinese netwerken in de illegale tijger- en neushoornhandel blijkt bijvoorbeeld het belang van familiebanden en etnische banden (Wong, 2015; Van Uhm, 2016a). Een onderzoek naar kaviaarhandel laat zien dat deze van generatie op generatie wordt overgedragen (Van Uhm & Siegel, 2016), en ook het vangen van nachtaapjes in het grensgebied van Brazilië, Colombia en Peru is vaak een 'family business' (Maldonado e.a., 2009). Gesloten groepen met gedeelde normen en waarden maken het mogelijk dat geheimen kunnen worden uitgewisseld zonder risico dat deze worden 'gelekt' naar de buitenwereld (Misztal, 1996).

Dit leidt tot de vraag hoe het bredere (criminele) netwerk van degenen die actief zijn in de illegale handel in beschermde vogels eruit ziet en hoe de criminele relaties waarvan zij gebruik maken maatschappelijk zijn ingebed.

Het groen criminologisch perspectief en het schadebeginsel

Binnen de groene criminologie is de illegale handel in wildlife logischerwijs een belangrijk onderwerp (South & Brisman, 2013; White, 2011). Groene criminologen beperken hun object van studie niet tot de mens, maar nemen ook flora, fauna of zelfs de complete leefomgeving mee (Halsey & White, 1998; White, 2011). Zij hanteren daarbij een breed schadebegrip en beperken zich niet tot strafbaar gestelde (of gereguleerde) activiteiten, maar onderzoeken ook verwijtbaar schadelijk gedrag dat niet door wet- en regelgeving aan banden is gelegd. Machtsrelaties en sociale ongelijkheid in de samenleving spelen immers een belangrijke rol bij wat als criminaliteit wordt gedefinieerd (Stretesky e.a., 2013); de definities van criminaliteit zijn sociaal geconstrueerd en daarmee afhankelijk van tijd en plaats (Sellin, 1938; Quinney, 1970). Daarom is het van belang om activiteiten die schadelijk zijn voor het milieu, maar die niet strafbaar zijn gesteld, toch vanuit criminologisch perspectief te benaderen (South, 1998; Van Uhm, 2017). De vraag die daaruit voortvloeit, is welke vormen van schade de illegale handel in beschermde vogels in Nederland met zich meebrengt.

Informatiebronnen

Dit artikel is gebaseerd op empirisch onderzoek dat vanuit twee lijnen is geïnitieerd. Om te beginnen heeft de eerste auteur tussen 2012 en 2017 informatie verzameld omtrent wildlife-criminaliteit in Nederland en in dat kader ook interviews (14) afgenomen met rechercheurs, officieren van justitie en medewerkers van bestuurlijke handhavingsorganisaties. Deze interviews werden *face to face* afgenomen met behulp van een topiclijst. Onderwerpen waren bijvoorbeeld de gehanteerde modi operandi, de aard van de betrokken actoren (legaal/illegaal) en de

Tabel 1 *Overzicht onderzochte zaken*

Casus	Actoren betrokken	Bedrijf als dekmantel	Witwassen vogels	Internationaal netwerk	Jaar veroordeling
A	>5	++	++	++	2012
B	>5	++	++	++	2015
C	>3	++	-	+	2012
D	>5	-	+	++	2013
E	>5	-	-	-	2017

afschermingstechnieken die werden toegepast. Met de meeste geïnterviewden was eerder gesproken in het kader van voorgaand onderzoek (Van Uhm, 2016a).

Ten tweede is in 2013 door de tweede auteur (in samenwerking met de eerste auteur en anderen) in de context van het toenmalige lectoraat Milieucriminaliteit aan de Politieacademie (2011-2014) een onderzoek gestart naar de import en doorvoer van op grond van CITES beschermde dieren en hout in Nederland. In het kader van het laatstgenoemde onderzoek werden dossiers van opsporingsonderzoeken verzameld (in totaal 26) en, met toestemming van het Parket-Generaal, bestudeerd bij de politie in onder andere Amsterdam en Rotterdam en bij de Nederlandse Voedsel- en Warenautoriteit (NVWA) in Utrecht. De meeste van deze zaken waren relatief kleinschalig en betroffen bijvoorbeeld processen-verbaal van tijdens controles aangetroffen ivoor, een opgezet beschermd dier, of beschermde flora en fauna die bedoeld waren om in Chinese medicijnen te worden verwerkt, alsmede een verhoor van de eigenaar. Vier zaken waren echter grootschalig en vormden een belangrijke basis voor dit artikel. In aanvulling op de dossierstudie werden vier interviews afgenomen. Het vijfde onderzoek is in kaart gebracht aan de hand van interviews (zie hierboven) en openbare gegevens.

Ten derde is gebruik gemaakt van openbare informatie, zoals rechterlijke uitspraken en mediaberichten. Omwille van de noodzakelijke anonimisering wordt, met uitzondering van casus D, bij de zaaksbeschrijvingen niet expliciet naar openbare bronnen verwezen.

Tot slot worden in dit artikel ook cijfers gepresenteerd over inbeslagnemingen van beschermde dieren en dierproducten. Deze zijn ontleend aan de EU-TWIX-database, een bestand met informatie over inbeslagnemingen van levende dieren en dierproducten in de EU, waartoe de eerste auteur toegang heeft gekregen in het kader van eerder onderzoek. Ten behoeve van dit artikel is het bestand specifiek geanalyseerd op vogelsoorten en herkomstlanden.

De vijf opsporingsonderzoeken bieden een gevarieerd beeld van de handel in beschermde vogels in relatie tot Nederland. Tabel 1 geeft daarvan een samenvattend overzicht. Hierna wordt de casuïstiek meer gedetailleerd beschreven.

Daan van Uhm & Toine Spapens

Beschrijving van de casussen

Casus A: een bedrijf dat illegaal handelde in beschermde Europese roofvogels

Het onderzoek in casus A werd gestart in 2006, nadat uit controles was gebleken dat bij een bedrijf dat (internationaal) handelde in exclusieve roofvogels zowel legale (gekweekte) dieren als uit het wild afkomstige dieren aanwezig waren. Ook vertelden informanten dat de eigenaar van het bedrijf in korte tijd een enorme collectie had opgebouwd, wat door middel van eigen kweek onmogelijk was. In een eerder opsporingsonderzoek had een stroper die nesten van sperwers uithaalde, verklaard dat hij de dieren altijd kwijt kon bij de eigenaar van het verdachte bedrijf. Tijdens een doorzoeking werden de illegale invoer en verkoop vastgesteld van onder andere andescondors, bastaardarenden en een Europese oehoe, terwijl onder meer slechtvalken, haviksarenden en een sneeuwuil nog op verkoop wachtten. De vogels waren geïmporteerd uit andere EU-landen, vooral uit België en Duitsland, met CITES-certificaten die verlopen waren, of geen commerciële handelingen toestonden. Ook met de pootringen en andere documentatie werd gefraudeerd. In deze zaak werden ook overtredingen van de Destructiewet geconstateerd, aangezien de vogels waren gevoerd met gestorven slacht- en landbouwdieren waarvan de kadavers hadden moeten worden vernietigd. De rechtbank en ook het hof in hoger beroep kwamen tot een veroordeling, maar beide keren werden voornamelijk geldboetes opgelegd van enkele duizenden euro's per vogel, terwijl de hoofdverdachte een taakstraf van 180 uur kreeg.

Casus B: een internationaal handelsbedrijf als criminele organisatie

De tweede casus (B) kan worden gezien als een van de grootste strafrechtelijke onderzoeken naar illegale dierenhandel in Nederland. Ook deze hoofdverdachte was eigenaar van een bedrijf waarmee hij handelde in dieren. Hoewel de nadruk lag op vogelhandel, importeerde en verkocht hij ook andere, al dan niet beschermde dieren, zoals waterschildpaddes en grote katachtigen. Hij beschikte over een wereldwijd netwerk voor de handel in levende dieren, met leveranciers en afnemers in Zuid-Amerika, Afrika, Europa en de Arabische wereld. De hoofdverdachte werd al in de jaren negentig in diverse internationale politierapporten genoemd als spil in de wereldwijde illegale dierenhandel en zou alleen al met de vogelhandel miljoenen euro's hebben verdiend.

De hoofdverdachte gebruikte diverse methoden om vogels te importeren. Dieren die beschermd waren op grond van CITES werden bijvoorbeeld gesmokkeld door misbruik te maken van een uitzonderingsregel in de EU, die stelt dat eigenaren van beschermde dieren die vanuit het buitenland terugverhuizen naar een lidstaat, maximaal vijf dieren mogen meenemen. Daarnaast werd misbruik gemaakt van de zogenaamde 'dierentuinroute', aangezien officieel erkende dierentuinen ontheffingen kunnen krijgen om te handelen in zelfs de meest bedreigde soorten, bijvoorbeeld voor fokprogramma's. Zo leken vogels die op Schiphol aankwamen op papier bestemd voor een dierentuin in Bulgarije, maar werden ze aldaar na aankomst met een busje terug naar Nederland vervoerd. Tot slot handelde de hoofdverdachte ook op zeer grote schaal in niet op grond van het CITES-verdrag beschermde vogels, die echter evenmin in het wild mogen worden gevangen of in

de EU geïmporteerd mogen worden. Deze vogels werden gekocht van een Turkse handelaar, via Bulgarije de EU binnengesmokkeld en vandaar naar Nederland vervoerd. De hoofdverdachte in deze zaak kreeg vijftien maanden cel, waarvan vijf voorwaardelijk.

Casus C: de overheid, een opvangcentrum en de achterdeur

Wanneer in Nederland levende beschermde dieren in beslag worden genomen, worden die, tegen een vergoeding die wordt betaald door de overheid, ondergebracht bij opvangcentra waarmee een overeenkomst is afgesloten. Dat systeem is echter fraudegevoelig, zo bleek in casus C. Dit onderzoek kwam aan het rollen omdat in een opvangcentrum voor papegaaiachtigen sprake was van een opmerkelijk hoge sterfte: gemiddeld overleed 60 procent van de vogels binnen drie jaar. Het opvangcentrum verklaarde dit door te wijzen op de vaak hoge leeftijd en gebrekkige gezondheid van veel binnengebrachte vogels, het grote aantal vogels met gedragsproblemen en de omvangrijke nieuwe instroom in de collectie. Dit had voor een belangrijk deel te maken met het feit dat het centrum veel vogels overnam van particulieren die ervanaf wilden. Er waren echter ook vermoedens dat de meer zeldzame en beschermde 'overleden' vogels in werkelijkheid nog gewoon leefden en illegaal waren verkocht. Wanneer op dat overlijden werd gecontroleerd, kreeg de inspecteur weliswaar de ingevroren kadavers te zien, maar dat waren in werkelijkheid hele andere soorten met weinig waarde.

De verdachten gingen ervan uit dat de controleurs te weinig detailkennis hadden om het verschil tussen de vogels die werden getoond en de soort die op papier aanwezig was – soms is dat niet meer dan een rood vlekje op de kop – te kunnen zien. Deze praktijken werden ook toegepast op beschermde vogels die in beslag waren genomen. Ook hier werd beweerd dat ze tijdens het transport naar het opvangcentrum waren overleden. In januari 2012 zou van elf waardevolle Surinaamse zangvogels die in beslag waren genomen op Schiphol, tijdens een aanhouding van een bekende vogelsmokkelaar, er een aantal tijdens het vervoer naar het opvangcentrum zijn overleden. Echter, een paar dagen later werden ze tijdens een doorzoeking bij een vogelhandelaar aangetroffen, samen met 19.000 euro in contanten. Een medewerker van het opvangcentrum bleek met deze handelaar samen te werken en had de dieren tijdens het transport verwisseld.

Casus D: georganiseerde diefstal en heling

Casus D betreft georganiseerde diefstal en heling van vogels in Nederland. Het komt in Nederland regelmatig voor dat dieren worden gestolen uit opvangcentra en dierentuinen. Zo ook vond op 16 september 2014 een inbraak plaats in vogelpark Avifauna, waarbij 36 (tropische) vogels – waaronder neushoornvogels – werden gestolen. Na afloop van de inbraak stuurden de dieven direct een sms naar hun opdrachtgever, die vervolgens de gestolen vogels te koop aanbood aan een heler binnen het netwerk. Zij brachten de vogels samen onder in de schuur van een medeverdachte. De heler stalde een ander deel van de buit bij zichzelf en bij zijn vader.

Tijdens het onderzoek naar de inbraak stuitte de politie op drie eerdere diefstallen op andere plaatsen. Op 5 september 2014 werd 's nachts ingebroken in een

Daan van Uhm & Toine Spapens

kas in De Lier, waarbij 4.464 vogels werden weggenomen, waaronder witkuifgaaien. Vijf dagen later braken dezelfde twee verdachten in bij een schuur in Udenhout, en stalen 40 parkieten. Weer een dag later was de dierentuin Zoo Veldhoven het doelwit, waar 27 grijze roodstaartpapegaaien werden gestolen. In alle gevallen betrof het dezelfde dieven en werkten zij in opdracht van eenzelfde persoon, die de verbindende schakel was tussen de inbrekers en de heler.² De diefstal bij Avifauna kreeg grote aandacht in de media, waarbij onder andere ook foto's van de dieren werden verspreid. De heler had daardoor grote moeite om de dieren te verkopen en uiteindelijk werden de meeste vogels, zij het vaak verwaarloosd en ziek, teruggevonden op meerdere locaties waar ze waren ondergebracht. De hoofdverdachte in deze zaak kreeg veertien maanden cel – vier maanden meer dan het Openbaar Ministerie had geëist – en moest een schadevergoeding van 22.729 euro betalen aan vogelpark Avifauna.³

Casus E: internationale smokkellijnen in de onderwereld

De laatste casus is van een iets andere orde, omdat hier geen Nederlandse verdachten bij betrokken waren. De zaak illustreert echter wel hoe buitenlandse criminele groeperingen gebruik maken van Nederland voor het smokkelen van beschermde vogels. De smokkel kwam op 30 juli 2013 aan het licht, toen een medewerker van de luchthaven Schiphol een opmerkelijk geluid uit een stuk bagage hoorde komen. Het werd geproduceerd door acht borstelkoppapegaaien, negen kleine paradijsvogels en vier duivenbode lori's die in twee sporttassen zaten. De vogels waren niet geringd, de benodigde documenten ontbraken en een aantal vogels was al tijdens het transport overleden. De tassen bleken uit Indonesië te komen en waren met de vogels op weg naar Kiev.

De politie nam de zaak in onderzoek en constateerde dat de verdachte een van de koeriers was van een omvangrijk smokkelnetwerk. De verdachte werd op Schiphol aangehouden met een plastic zakje met tien ringen met tekens en nummers erop. Dit laat zien dat de intentie was om de vogels wit te wassen. Zijn opdrachtgever was afkomstig van Bali en was zelf kort daarvoor in Bangkok gearresteerd toen hij meer dan 100 beschermde schildpadden probeerde te smokkelen. Een andere koerier werd in Wenen onderschept, ook met beschermde vogels.

Analyse

Markten, modi operandi en de verwevenheid van onder- en bovenwereld

De economische benadering van criminaliteit veronderstelt dat elke door de overheid opgelegde inperking van de vrije markt kansen creëert voor 'misdaadondernemers'. Dit geldt evenzeer voor de handel in bedreigde vogelsoorten, die aan banden is gelegd door het CITES-verdrag, terwijl er onder 'liefhebbers' wel koopkrachtige vraag naar is. Hoe zeldzamer het dier, hoe waardevoller en gewilder het

2 ECLI:NL:RBDHA:2017:5940.

3 ECLI:NL:RBDHA:2017:5940.

is (Courchamp e.a., 2006). De afnemers die opduiken in de dossiers zijn dan ook niet zelden bemiddelde figuren, die hun bezit graag tonen, ook aan het publiek. De markt voor beschermde vogels is bovendien hoogst internationaal (FAO, 2011). Het grensoverschrijdende karakter kan beperkt blijven tot de buurlanden, zoals in casus A, waar het ging om roofvogels die in Europa zelf in het wild voorkomen, maar vaker zijn de dieren afkomstig uit de 'Global South', terwijl de afnemers zich veelal in westerse geïndustrialiseerde landen bevinden. Voor Nederland spelen voormalige koloniën, zoals Suriname en Indonesië, een belangrijke rol als herkomstlanden (Van Uhm, 2012b). Op basis van Nederlandse cijfers blijken Suriname met 21 procent en Syrië met 12 procent van de inbeslagnameingen belangrijke herkomstlanden te zijn, terwijl Tsjechië een belangrijke rol vervult als transitland vanwege banden met Zuid-Amerika en 'gebrekkige controle' (zie ook KLPD, 2005, 9; Van Kreveld, 2007).

Smokkelaars vervoeren de dieren hoofdzakelijk op twee manieren. De eerste is in het verborgene. Kleine vogels kunnen per vliegtuig worden vervoerd en verborgen worden in bagage of op het lichaam. De in casus C beschreven smokkelaar van Surinaamse zangvogels had ze bijvoorbeeld verborgen in een speciaal geprepareerde lange jas. Minder waardevolle vogels, zoals niet-beschermde soorten die vanuit Turkije naar Nederland werden gesmokkeld, worden in grote aantallen over de weg vervoerd.

De tweede mogelijkheid is niet de dieren te verbergen, maar de bijbehorende documenten te vervalsen. Dit wordt vooral veel gedaan bij grotere vogels. Casus B liet zien hoe daarbij gebruik werd gemaakt van mazen in de regelgeving. De koeiers ontvingen bedragen van enkele duizenden euro's plus een weekje vrij verblijf in een luxehotel. De vogels brachten dan ook met gemak 10.000 tot 20.000 euro op. De begeleiders vlogen met de dieren naar een Oost-Europese EU-lidstaat, vanuit de veronderstelling dat de controle daar minder scherp zou zijn, en werden daar door een handlanger vanuit Nederland opgehaald met een busje.

Om de vogels in Nederland te kunnen houden, wordt eveneens gefraudeerd met documenten. In casus A werd volstaan met niet-toepasselijke CITES-documenten, bijvoorbeeld een type certificaat dat de eigenaar niet toestaat het dier te verhandelen. Kennelijk wordt verondersteld dat bij eventuele controle niet wordt opgemerkt dat het gaat om het 'verkeerde' formulier. Een andere methode is om voor te wenden dat het gaat om zelf legaal gekweekte dieren. Daarbij wordt bijvoorbeeld gefraudeerd met pootringen, een systeem dat is opgezet vanuit de achterliggende redenering dat vogels met een pootring in gevangenschap gekweekt zijn. In de praktijk kunnen ringen eenvoudig worden verkregen en gebruikt om illegaal gevangen vogels wit te wassen, zoals casus A en E lieten zien. Ringen worden bijvoorbeeld doorgezaagd en opnieuw aangebracht, de binnendiameter wordt vergroot, of er worden grotere ringen gebruikt, zodat deze om de poot van een volwassen illegale vogel passen (Van Kreveld, 2007).

De hoofdverdachten in de zaken, ofwel de organisatoren van de handel, kunnen zonder meer worden aangemerkt als specialisten, die doorgaans al jarenlang met vogels werken en ook de wet- en regelgeving van haver tot gort kennen en weten hoe ze die moeten omzeilen. In casus B bijvoorbeeld, was de hoofdverdachte in 1994 al eens aangehouden op verdenking van het leidinggeven aan een interna-

tionale organisatie die kaketoës smokkelde. Ook de afnemers zijn vaak hobbyisten die zich hebben verdiept in bepaalde soorten en hoe die te verzorgen, zoals duidelijk naar voren kwam in casus B en D. Vooral voedsel is bij veel exotische vogels immers een precair punt. Beroepen die direct gerelateerd zijn aan de handel, kweek of opvang in vogels kunnen behulpzaam zijn bij het voorzien van in het wild gevangen dieren van een legale herkomst, door te frauderen bij de aanvraag voor import- en exportcertificaten, het verwisselen van legale vogels met illegale vogels, of het verstrekken van gezondheidscertificaten.

Het is evident dat de illegale vogelhandel zich afspeelt op het snijvlak tussen onder- en bovenwereld. In drie van de vijf casussen (casus A, B en C) waren reguliere bedrijven de hoofdrolspelers. In casus D was daarentegen vooral sprake van een crimineel netwerk, en in de internationale casus E kon niet worden vastgesteld wie er precies achter de smokkel zaten. De casussen A tot en met C kunnen echter mede, of zelfs hoofdzakelijk, als organisatiecriminaliteit worden aangemerkt, waarbij de legale en illegale dierenhandel door elkaar liepen. Ook als smokkelaars werden doorgaans medewerkers of stagiairs van deze firma's ingezet, die niet altijd wisten dat ze iets illegaals deden (bijvoorbeeld in casus C). Ook de dierenartsen waren in de regel de 'huisarts' van het handelsbedrijf en kwamen wekelijks of zelfs dagelijks langs. De uitkomst dat legale bedrijven veelal de illegale handel faciliteren, is in lijn met eerder verricht onderzoek naar de actoren in de illegale handel in beschermde diersoorten (zie bijvoorbeeld Wyatt, 2013; Van Uhm, 2016d).

'Ons kent ons': netwerken in de (internationale) handel

Eerder onderzoek liet zien dat de illegale handel in beschermde vogels in Nederland het werkterrein is van een klein netwerk waarin iedereen elkaar kent (Van Kreveld, 2007). Dit beeld komt ook uit onze casuïstiek naar voren. Zo zijn er dwarsverbanden tussen drie van de vijf zaken (casussen A, B en C). Een belangrijke afnemer van beschermde illegale vogels in een van de casussen nam bijvoorbeeld later een bedrijf over dat verdachte was in een andere casus. De hoofdverdachten in twee afzonderlijke onderzoeken deden ook zaken met elkaar. Die verwevenheid geldt ook voor de afnemers. Zo bleek in één zaak dat de waardevolle beschermde dieren werden verkocht binnen een uitgebreid netwerk van 'liefhebbers', die elkaar vaak persoonlijk kennen van internationale beurzen en contact onderhouden via afgeschermd *online chatrooms*. Zodra een illegale handelaar een gewilde vogel de EU heeft binnengebracht – vaak al daarvoor –, hoeft hij slechts een berichtje te plaatsen om een koper te vinden. De afnemers van de duurste exemplaren waren grote liefhebbers van exotische vogels. Een van hen presenteerde zich zelfs als 'weldoener' door te beweren dat hij de dieren juist had gekocht om te zoeken naar methoden om ze gemakkelijker in gevangenschap voor nageslacht te laten zorgen, en te experimenteren met voeding, om aldus te helpen bij het voorkomen van het uitsterven van de soort. Een andere afnemer is inmiddels zelf een dierentuin begonnen.

Illegale vogelhandelaren zijn zeer internationaal georiënteerd (Van Uhm, 2016b). Vaak gaat het daarbij om contacten met buitenlandse collega-handelaren, die eveneens weinig scrupules hebben met het overtreden van de regels, maar hoe

hun onderlinge relaties tot stand zijn gekomen, wordt uit de dossiers niet duidelijk. Dat geldt eveneens voor de contacten die een van de handelaren had met afnemers tot in de hoogste kringen in enkele landen in het Midden-Oosten (casus B). In andere gevallen is duidelijk dat leveranciers oude bekenden uit Nederland waren. Een voorbeeld is een voormalig eigenaar van een (gewone) dierenwinkel die naar een Afrikaans land was geëmigreerd om een nieuw leven op te bouwen, waarbij hij een bedrijfje begon met als zakenpartner een vrouw die zich toelegde op het organiseren van de vangst van exotische vogels.

Niet alleen professionele contacten, maar ook familiebanden spelen een rol. In casus D werden gestolen vogels bijvoorbeeld aangetroffen bij de vader van de heler. In casus B nam de hoofdverdachte de dierenhandelonderneming over van zijn vader, die hem leerde hoe hij vogels kon importeren. 'Ik heb nooit anders geweten dan dat ik in vogels handel. Ik ben erin opgegroeid', zo stelde hij. In casus C werkte de smokkelaar die werd onderschept met de zangvogels samen met zijn neef om ze weer terug te krijgen van het opvangcentrum, waar ze na inbeslagname waren ondergebracht. Andere zaken laten zien dat de 'juiste' connecties met opvangcentra, dierentuinen en legale handelaren eveneens van groot belang zijn.

De schade van de illegale handel in vogels

De (potentiële) schade van de illegale handel in vogels is veelvormig. Om te beginnen kunnen exotische vogels in de bestemmingslanden – overigens ook in de herkomstlanden – ziekten overdragen op mensen, zoals de vogelgriep (Karesh e.a., 2007). In casus E werd een medeverdachte aangehouden in Wenen met 60 vogels waarmee hij onderweg was vanuit Bali, en bleek een van de vogels drager van het vogelgriepvirus (H5N1). Illegale handelaren bagatelliseren het besmettingsrisico veelal door erop te wijzen dat vogels ook op eigen kracht migreren van bijvoorbeeld Afrika naar Europa. Besmettingen kunnen tot grote economische schade leiden, wanneer ze overslaan op productiedieren. Zelfs de suggestie van mogelijke besmetting door exotische vogels kan al desastreus zijn, omdat andere landen dat kunnen aangrijpen om (tijdelijk) de grenzen te sluiten voor de import van bijvoorbeeld pluimvee. Een geïnterviewde rechercheur wees dan ook op de grote politieke gevoeligheid van opsporingsonderzoeken naar de illegale vogelhandel.

Vanuit een groen criminologisch perspectief kan ten eerste worden gewezen op de schade die de dieren ondervinden. Een van de factoren is de stress die de dieren ervaren bij de vangst, het transport en het verblijf in gevangenschap (Sollund, 2013). Een aanzienlijk percentage van de vogels overleeft het transport vanuit andere werelddelen naar Europa niet (Gonzalez, 2003). Dat geldt vooral voor niet-beschermde en relatief goedkope vogels, die in grote partijen worden gesmokkeld, zonder dat er veel aandacht wordt besteed aan hun welzijn. Ook zeer waardevolle dieren, die over het algemeen goed worden verzorgd, sterven echter regelmatig tijdens het transport.

Ten tweede kan de soort schade oplopen. Sommige vogelsoorten die in de opsporingsonderzoeken voorkwamen, zijn ernstig bedreigd en de totale resterende populatie kan in duizendtallen worden uitgedrukt. De schadelijke effecten van het wegvangen van op het oog kleine aantallen dieren worden in dat licht vaak onderschat. Zo heeft de grijze roodstaartpapegaai (*Psittacus erithacus*) de hoogste

beschermingsstatus, die voorkomt in casus B, C en D, onlangs een hogere beschermingsstatus gekregen (CITES I) vanwege de grootschalige illegale handel in wilde exemplaren en ernstige bedreiging met uitsterven.⁴ De diefstallen in casus D hadden bijvoorbeeld ook negatieve impact op het fokprogramma, onder andere omdat daardoor koppels van vogelsoorten die hun hele leven bij elkaar blijven, werden gescheiden en een van de twee niet kon worden teruggevonden. Tot slot wordt ook schade aangericht aan ecosystemen, waarin vogelsoorten hun eigen rol spelen. Ook andere flora of fauna en ecosysteefuncties kunnen derhalve negatieve gevolgen ondervinden van het verdwijnen van een bepaalde soort (Van Uhm, 2017).

De casuïstiek laat zien dat de straffen voor de illegale handel in beschermde vogels, met uitzondering van casus B, doorgaans bijzonder laag zijn, ondanks dat uit de uitspraken blijkt dat de rechters de schadelijke aspecten voor de samenleving, ecosystemen of het welzijn van het dier in kwestie wel meewegen. Ook de daders zelf zijn zich bewust van de potentiële gevaren van hun activiteiten voor de volksgezondheid en voor de dieren. Dat is bijvoorbeeld ook zichtbaar in verschillende neutralisatietechnieken die werden gebruikt (Sykes & Matza, 1957). Een verdachte in casus B sprak bijvoorbeeld over reuzentoerako's als 'vogeltjes', terwijl dat dier het formaat heeft van een stevige kalkoen. In dezelfde zaak spraken ze over vogels als 'spullen', 'het product' of een 'kistje' (een krat vogels). De hoofdverdachte benadrukte dat de handel in ivoor zeer schadelijk is en aangepakt moet worden, terwijl hij tegelijkertijd de schade minimaliseerde die zijn eigen handel aanrichtte. Het zou vaak gaan om slechts 'een paar vogeltjes' die niet volgens de regels geïmporteerd werden (zie ook Van Uhm, 2016d).

Conclusie

Met dit artikel willen we bijdragen aan de bestaande literatuur over de actoren, de organisatie en de schade van de illegale handel in wildlife door middel van empirisch onderzoek op basis van strafrechtelijke onderzoeken. We zijn in dit onderzoek vanuit drie perspectieven ingegaan op een in Nederland belangrijke vorm: de illegale vogelhandel. In deze slotparagraaf reflecteren we kort op de bevindingen. Allereerst kunnen we vaststellen dat de illegale handel in vogels zowel kenmerken van georganiseerde misdaad als kenmerken van organisatiecriminaliteit heeft. De smokkel speelt zich veelal over grote afstanden af en gebeurt vaak per vliegtuig, waarbij deels dezelfde afschermingstechnieken worden gebruikt als bij de handel in verdovende middelen. Deze transnationale illegale handel vereist in de regel een professionele organisatie en betrokkenheid van meerdere actoren. De handel in bedreigde dieren is echter gereguleerd en daarmee niet volledig verboden: het CITES-verdrag staat uitzonderingen toe. Dierentuinen mogen bijvoorbeeld de meest schaarse fauna aan- en verkopen. Nationale regelgeving bepaalt echter een dierentuin mag beginnen en vaak zijn er weinig of geen beperkingen. Ook gel-

4 In 2006 bleek al dat de jaarlijkse uitvoer van grijze roodstaartpapegaaien in 1994-2003 tot 21% van de wilde populatie vertegenwoordigde (CITES database, 2016).

den de CITES-regels niet of in mindere mate voor dieren die in gevangenschap zijn gekweekt. Aangezien het gaat om een gereguleerde markt, zijn de 'daders' vaak handelsbedrijven die legale en illegale stromen met elkaar vermengen door handig gebruik te maken van mazen in de wet en door te frauderen met certificaten en andere documenten.

In de tweede plaats spelen sociale netwerken bij de illegale handel in vogels een belangrijke rol. Het gaat zowel de illegale handelaars als de afnemers om specialisten en 'liefhebbers' die over diepgaande kennis beschikken van specifieke vogelsoorten. In tegenstelling tot bij andere vormen van misdaad spelen deze gesloten netwerken niet zozeer een hoofdrol bij de afscherming van de illegale activiteiten, maar vooral bij het bijeenbrengen van vraag en aanbod. Zowel de daders als de afnemers zijn immers relatief zichtbaar en de laatsten pronken soms openlijk met hun dieren, zelfs wanneer de papieren rookgordijnen die zijn opgeworpen om de herkomst van de vogels te verhullen een grondige inspectie niet zouden doorstaan.

Tot slot kunnen we constateren dat er een opvallende discrepantie is tussen de potentiële schade die de illegale handel in vogels kan veroorzaken, zowel voor de menselijke gezondheid en bepaalde economische sectoren als voor de individuele dieren, de soort en de ecosystemen waarin zij leven, terwijl het publiek tegelijkertijd het delict sterk moreel afkeurt, en de wijze waarop het strafstelsel erop reageert. De theorie van de sociale constructie van groene criminaliteit en bestrafing zou in dat geval voorschrijven dat dit in de opgelegde straffen zichtbaar zou moeten worden, maar dat is duidelijk (nog) niet het geval. Groene criminologen verwijzen hierbij doorgaans naar machtsverhoudingen als een factor die beïnvloedt hoe strafrechtelijk verwijtbaar gedrag wordt beoordeeld. Hier kunnen we constateren dat de afnemers van gesmokkelde beschermde dieren tot in de hoogste kringen kunnen worden gevonden, maar de illegale handelaars zelf kunnen niet zozeer worden bestempeld als invloedrijke leden van de samenleving. Er staan dan ook nog genoeg interessante thema's voor vervolgstudie op de agenda voor de criminologie.

Literatuur

- Barber-Meyer, S.M. (2010). Dealing with the clandestine nature of wildlife-trade market surveys. *Conservation Biology*, 24(4), 918-923.
- Broad, S., Mulliken, T., & Roe, D. (2003). The nature and extent of legal and illegal trade in wildlife. In: S. Oldfield (ed.). *The trade in wildlife, regulation for conservation*. London: Earthscan.
- Bunt, H. van de, Siegel, D. & Zaitch, D. (2014). The social embeddedness of organized crime. In: L. Paoli (ed.). *The Oxford handbook of organized crime*. Oxford: Oxford University Press, 321-339.
- Cooney, R. & Jepson, P. (2006). The international wild bird trade: what's wrong with blanket bans? *Oryx*, 40(1), 18-23.
- Cornish, D. (1994). Crimes as scripts. In: D. Zahm & P. Cromwell (eds.). *Proceedings of the International Seminar on Environmental Criminology and Crime Analysis*. Miami: Florida Statistical Analysis Center, Florida Criminal Justice Executive Institute, 30-45.

Daan van Uhm & Toine Spapens

- Courchamp, F., Angulo, E., Rivalan, P., Hall, R.J., Signoret, L., Bull, L. & Meinard, Y. (2006). Rarity value and species extinction: the anthropogenic allee effect. *PLoS Biology*, 4(12), 2405-2410.
- Duffy, R. (2010). *Nature crime: how we're getting conservation wrong*. New Haven: Yale University Press.
- Europese Commissie. (2016). *Actieplan van de EU tegen de illegale handel in wilde dieren en planten*. COM(2016)87 final. Brussel.
- Europol. (2012). *OC-scan policy brief. Involvement of an Irish mobile OCG in the illegal trade in rhino horn* (File no. 2521-86). The Hague.
- Europol. (2013). *Serious and Organised Crime Threat Assessment (SOCTA)*. The Hague.
- FAO. (2011). *International trade in wild birds, and related bird movements, in Latin America and the Caribbean* (Animal Production and Health Paper No. 166). Rome.
- Gonzalez, J.A. (2003). Harvesting, local trade, and conservation of parrots in the northeastern Peruvian Amazon. *Biological Conservation*, 114(3), 437-446.
- Halsey, M. & White, R. (1998). Crime, ecophilosophy and environmental harm. *Theoretical Criminology*, 2(3), 345-371.
- HAS Hogeschool & Universiteit Utrecht (UU). (2015). *Feiten & Cijfers Gezelschapsdierensector 2015*. Den Bosch/Utrecht.
- Heuvel, C. van den (2016, 7 mei). Nederland spil in internationale illegale vogelhandel. *EenVandaag*.
- Holden, J. (1998). *By Hook or by crook: a reference manual on illegal wildlife trade and prosecutions in the United Kingdom*. Sandy: Royal Society for the Protection of Birds.
- IES (Institute for Environmental Studies). (2016). *Wildlife crime in the Netherlands*. Brussels: European Parliament.
- Interpol. (1996). *Project NOAH (internal report)*. Lyon.
- Karesh, W.B., Cook, R.A., Gilbert, M. & Newcomb, J. (2007). Implications of wildlife trade on the movement of avian influenza and other infectious diseases. *Journal of Wildlife Diseases*, 43(3), 55-59.
- KLPD. (2005). *Analyse CITES-criminaliteit. Een analyse van de illegale handel in CITES soorten*. Zoetermeer: KLPD.
- KLPD. (2012). *Milieu-criminaliteit in Nederland. Een inventarisatie voor het Nationaal dreigingsbeeld 2012*. Zoetermeer: KLPD.
- Kreveld, A. R., van (2007). *Gekweekt met de vangkooi. Verkenning naar illegale praktijken in de handel in wilde Europese vogels in Nederland*. Nijmegen: Stroming.
- Lawson, K. & Vines, A. (2014). *Global impacts of the illegal wildlife trade: the costs of crime, insecurity and institutional erosion*. London: Chatham House.
- Maldonado, A. M., Nijman, V., & Bearder, S. K. (2009). Trade in night monkeys *Aotus* spp. in the Brazil–Colombia–Peru tri-border area: international wildlife trade regulations are ineffectively enforced. *Endangered Species Research*, 9(2), 143-149.
- Misztal, B. (1996). *Trust in modern societies: the search for the bases of social order*. Cambridge: Polity Press.
- Nieuwsuur. (2016, 6 februari). Europa speelt grote rol in illegale dierenhandel.
- Nurse, A. (2015). *Policing wildlife. Perspectives on the enforcement of wildlife legislation*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Pires, S.F. & Clarke, R.V. (2011). Sequential foraging, itinerant fences and parrot poaching in Bolivia. *The British Journal of Criminology*, 51, 314-335.
- Quinney, R. (1970). *The social reality of crime*. Boston: Little and Brown.
- Sahramäki, I., Favarin, S., Mehlbaum, S., Savona, E.U., Spapens, A. & Kankaanranta, T. (2017). Wasting opportunities: prevention of illicit cross-border waste trafficking. *European Journal of Policing Studies* 5(2), 61-85.

- Sellin, T. (1938). *Culture conflict and crime*. New York: Social Science Research Council.
- Sieber, U. & Bögel, M. (1993). *Logistik der organisierten Kriminalität*. BKA-Forschungsreihe Bd 28. Wiesbaden.
- Sollund, R. (2013). Animal trafficking and trade: Abuse and species injustice. In R. Walters, D. S. Westerhuis, and T. Wyatt (eds.), *Emerging issues in green criminology*. London: Palgrave Macmillan UK, 72–92.
- South, N. (1998). A green field for criminology: A proposal for a perspective. *Theoretical Criminology*, 2(2), 211–233.
- South, N. & Brisman, A. (eds.) (2013). *Routledge international handbook of green criminology*. New York: Routledge.
- Spapens, T. (2011). Barrières opwerpen voor criminele bedrijfsprocessen, *Justitiële Verkenningen*, 2011/2, 10–22.
- Spapens, T. (2012). *Netwerken op niveau. Criminele micro-, meso- en macronetwerken*. Tilburg: PrismaPrint.
- Spapens, T. (2017). *Van meerdere markten thuis? Overlap in markten van zware en georganiseerde misdaad en de consequenties voor de opsporing*. Den Haag: Sdu Uitgevers.
- Stretesky, P.B., Long, M.A. & Lynch, M.J. (2013). *The treadmill of crime: political economy and green criminology*. London: Routledge.
- Sykes, G.M. & Matza, D. (1957). Techniques of neutralization: a theory of delinquency. *American Sociological Review*, 22(6), 664-670.
- Uhm, D.P. van (2012a). Organised crime in the wildlife trade. *Centre for Information and Research on Organised Crime (CIROC) Newsletter*, 10(2), 2-4.
- Uhm, D.P. van (2012b). De illegale handel in beschermde diersoorten. *Justitiële verkenningen (Groene criminologie)*, 38(2), 91-100.
- Uhm, D.P. van (2013). *Aard en omvang van de illegale wildlifehandel*. Universiteit Utrecht.
- Uhm, D.P. van (2016a). *The illegal wildlife trade: inside the world of poachers, smugglers and traders* (Studies of Organized Crime). New York: Springer.
- Uhm, D.P. van (2016b). Illegal trade in wildlife and harms to the world. In: A.C.M. Spapens, R. White & W. Huisman (eds.). *Environmental crime in transnational context*. Farnham: Ashgate Publishing, 43-66.
- Uhm, D.P. van (2016c). De verwevenheid tussen de onder- en bovenwereld in de wildlife handel. *Cahiers Politiestudies*, 38(1), 41-54.
- Uhm, D.P. van (2017). A green criminological perspective on environmental crime: the anthropocentric, ecocentric and biocentric impact of defaunation. *Revue Internationale de Droit Pénal*, 87(1), 323-340.
- Uhm, D.P. van & Moreto, W.D. (2017). Corruption within the illegal wildlife trade: a symbiotic and antithetical enterprise. *The British Journal of Criminology*. doi: 10.1093/bjc/azx032.
- Uhm, D.P. van & Siegel, D. (2016). The illegal trade in black caviar. *Trends in Organized Crime*, 19(1), 67-87.
- UNODC. (2016). *World wildlife crime report: trafficking in protected species*. Geneva.
- Verhage, A. & Spapens, T. (2016). Organisatie en criminaliteit. *Cahiers Politiestudies*, 38(2), 11-31.
- White, R. (2011). *Transnational environmental crime. Toward an eco-global criminology*. London: Routledge.
- Wong, R.W. (2015). The organization of the illegal tiger parts trade in China. *British Journal of Criminology*, 56(5), 995-1013.
- Wyatt, T. (2013). *Wildlife trafficking: a deconstruction of the crime, the victims, and the offenders*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.